

SELMA LAGERLÖF

En historia från Halstanäs

Ur *Osynliga länkar* (1933)

Någonstädes utmed vägen låg förr i världen en gammal gård, som kallades Halstanäs. Den hade skogsbrynet alldeles bakom sig och var lågbyggd med långa räckor av rödmålade hus. Bredvid boningshuset stod en stor hägg, som översållade det röda tegeltaket med svarta bär. En vällingklocka med skärmtak hängde uppe över stallgaveln.

Alldeles utanför köksdörren fanns ett duvslag med små nätta balustrader vid flyghålen, på kontorsväggen hängde en ekorrbur, som bestod av två små gröna hus och ett stort ståltrådshjul, och framför den stora syrenhäcken stod en hel lång rad av barktäckta bikupor.

Gården hade en damm, som var full av breda rudor och smärta vattenödlor. Den hade en hundbur vid inkörsporten, den hade vita grindar vid allén och vid trädgårdsgången och överallt, där en grind hade kunnat anbringas.

Den hade stora vindar med mörka vindskontor, som gömde urmodiga officersfrackar och hundraåriga fruntimmershattar. Den hade stora kistor, fyllda

med silkesschalar och "brudgrannlåt", den hade gamla klavér och violiner och gitarrer och fagotter.

I byråar och skåp lågo handskrivna visor och gamla, gulnade brev, på väggarna i förstugan hängde jaktgevär och stora pistoler och skinnklädda jaktväskor, på golven lågo trasmattor, där spillror av gamla satinklänningar voro sammanvävda med utnötta bomullsgardiner.

Gården hade en stor förstukvist, där hundra sommar efter sommar kröp uppför ett glest spjälgaller. Den hade stora, gula förstudörrar, som stängdes med klinka och järnslå, den hade förstuga, som var strödd med enris, den hade låga fönster med många små rutor och tunga träluckor.

En sommar kom gamle överste Beerencrutz resande till just denna gård. Det lär nog ha varit något av åren närmast efter det, då han hade flyttat från Ekeby. På den tiden var han inackorderad i en bondgård i Svartsjö, och det var blott sällan han begav sig ut på resor. Han hade karriolen och hästen i behåll, men de fingo merendels vara i stillhet året om. Han sade alltid, att nu hade han blivit gammal på allvar, och för gammalt folk passar det bäst att sitta hemma.

Beerencrutz hade också svårt att lämna det arbete, som han hade företagit sig. Han höll på att väva mattor till sina två rum: stora, mångfärgade mattor i rikt och underfullt

utfunderade mönster. Detta tog honom en oändlighet av tid, framför allt därför, att han hade sin egen metod att väva på. Han begagnade nämligen ingen vävstol, utan spände ut garnet tvärsöver sitt ena rum, från vägg till vägg. Det gjorde han, för att han skulle kunna överse hela mattan på en gång, men att sedan smyga in väften och slå samman trådarna till en fast mattväv, det var inget lätt arbete. Och så var det mönstret, som han tänkte ut själv, och färgerna, som skulle passas samman. Det tog mer tid för översten, än någon kunde tro.

Medan Beerencrutz arbetade på att få mönstret att gå ihop, och medan han sysslade med skäl och inslag, satt han ofta och tänkte på Vår Herre. Han satt nog i en än större vävstol, han, och hade ett än underfullare mönster att väva efter. Och översten förstod, att det fick lov att vara både ljust och mörkt i den väven, för att den skulle ta sig något ut. Men Beerencrutz kunde ibland sitta och fundera på detta så länge, att han tyckte sig se hur hans liv och de människors liv, som han hade känt och följt, bildade en liten del av Guds stora väv, och han såg det stycket så tydligt utbrett för sig, att han kunde se både konturer och färger. Och om man nu hade frågat Beerencrutz riktigt noga, skulle han ha erkänt, att han vävde in sitt eget och sina vänners liv i mattan i en ringa efterlikning av det, som han menade att han hade sett framställt i Guds vävstol.

Men så upptagen översten var, brukade han ändå göra en tur till några gamla gästväner varje år strax efter midsommar. Han tyckte av gammalt bäst om att resa genom landet vid denna tid, då klövern ännu doftade på ängarna, och då blåa och gula midsommarblomster blommade utmed vägkanterna i två långa, obrutna linjer.

Detta år hade översten knappast hunnit ut på stora landsvägen, förrän han mötte sin gamle vän fänrik von Örneclou. Och fänriken, som året om var ute på resor och kände alla gårdar i Värmland, gav honom ett gott råd.

– Far till Halstanäs och hälsa på fanjunkar Vestblad! sade han till översten. Jag vill säga bror, att jag inte vet en gård i hela landet, där jag trivs bättre.

– Vad är det för en Vestblad bror talar om? sade översten. Bror kan inte mena den galna fanjunkarn, som majorskan körde på porten.

– Just den menar jag, sade fänriken, men Vestblad är inte den han var förr. Han har blivit gift med en fin fröken, med ett riktigt durabelt fruntimmer, som har gjort folk av honom. Det var en särdeles oväntad tur och lycka för Vestblad, att en så utmärkt dam blev kär i honom. Hon är väl inte så ung just, men ung är inte Vestblad heller. Kära bror bör fara till Halstanäs och skåda kärlekens underverk.

Och så for översten till Halstanäs för att se om Örneclou hade talat sanning. Han hade nog

ibland undrat vad det hade blivit av Vestblad. I ungdomen hade denne farit fram så vilt, att inte en gång majorskan på Ekeby hade kunnat ha fördrag med honom. Hon hade inte kunnat tåla honom på Ekeby mer än ett par år, sedan hade hon nödgats driva bort honom. Vestblad hade varit så djupt förfallen, att en kavaljer knappast hade velat umgås med honom. Och nu påstod Örneclou, att han ägde en gård och var gift med ett framstående fruntimmer!

Så reste översten fram till Halstanäs och såg då vid första ögonkastet, att det var en riktig gammal herrgård. Han behövde bara se björkallén med alla de inskurna namnen och de höga, utgrenade träden. Han hade aldrig sett sådana björkar annat än på gamla, ansenliga ställen.

Översten körde sakta in på gården, och för varje ögonblick blev han allt nöjdare. Där funnos lindhäckar av den riktiga sorten, så täta, att man kunde gå ovanpå dem, och där funnos ett par terrasser med stentrappsteg, som hade legat där så länge, att de halvt hade grävt sig ner i jorden.

Då översten for förbi dammen, såg han rudornas mörka ryggar skymta i det gulaktiga vattnet. Duvorna flögo upp från vägen med smällande vingslag, ekorren stannade sitt hjul, bandhunden låg stilla med nosen på frambenen, viftade med svansen och småmorrade på samma gång.

Alldeles bredvid förstukvisten såg översten en myrstack, där myrorna gingo ostörda i sina ärenden fram och åter, åter och fram. Han såg på blomlisten i gräskanten. Där växte alla de gamla sorterna: narcissa och vintergröna och morgonstjärna och taklök. Men uppe i gräsvallen växte små, vita bellis, som hade blivit så gamla på orten, att de sådde sig själva och voro hållna som ogräs.

Beerencreutz upprepade det för sig själv. Detta var verkligen en riktig herrgård, här hade visserligen både växter och djur och människor den allra största trevnad.

Då han äntligen körde upp till förstudörren, blev han mottagen så väl, som han kunde önska, och så snart han hade borstat av sig resdammet, blev han förd till bords. Och han bjöds på god, riklig, gammaldags mat, och till efterrätt fick han struvor, sådana som hans mor brukade bjuda honom, då han kom hem från skolan om julen, och som han aldrig förr hade ätit maken till någonstans i världen.

Och Beerencreutz lade med förvåning märke till fanjunkar Vestblad. Där såg han honom gå omkring stilla och nöjd med lång pipa i munnen och rökmössa på huvudet. Han hade en gammal vardagsrock, som han hade svårt för att krypa ur, då han skulle göra sig fin till middagen. Detta var den enda kvarleva av gammal vildman, som Beerencreutz såg hos honom. Han gick och skötte arbetsfolk, räknade

dagsverken, såg efter hur det växte på åker och äng, plockade en ros till sin fru, då han gick genom trädgården, och varken svor eller spottade.

Men mest förvånad blev översten, då han såg, att den gamle fanjunkar Vestblad förde böcker. Han tog in översten på kontoret och visade honom stora böcker med röda skinnryggar. Och dem förde han själv. Han linjerade upp dem med rött bläck och svart bläck, textade konton och namn och skrev upp allt ända till ett brevporto.

Men fanjunkar Vestblads fru, som var en född fröken, kallade Beerencrutz för kusin, och de kommo snart att räkna släkt med varandra och talade om alla släktingar. Och till sist fick Beerencrutz sådant förtroende för fru Vestblad, att han rådgjorde med henne om mattväven.

Det var given sak, att Beerencrutz skulle stanna över natten. Han blev bäddad i bred sparlakanssäng på ett helt lass bolstrar i det bästa gästrummet till höger i förstugan, alldeles bredvid sängkammaren.

Översten somnade gott, så snart han hade kommit i säng, men fram på natten vaknade han. Han steg då genast ur bädden och gick och skruvade luckorna från fönstret.

Han hade utsikt åt trädgårdssidan, och nu såg han i den ljusa sommarnatten alla gårdens gamla äppelträd, som stodo knotiga med maskstungna blad och med otaliga stöttor under

de murkna grenarna. Han såg den stora vildapeln, där man till hösten skulle kunna skörda hela tunnor av oätbar frukt. Han såg jordgubbarna, som just hade börjat rodna under de täta tuvorna.

Översten stod och såg på det, som om han inte hade råd att sova. Utanför sitt fönster hemma i bondgården hade han en stenig skogsbacke med ett par enbuskar. Det var inte utan, att en sådan man som Beerencreutz kände sig mera hemmastadd bland klippta häckar och blommande rosor.

När man ser en trädgård en stilla natt, får man ofta en känsla av att den inte kan vara äkta och verklig. Den kan vara så stilla, att man snarast kan tycka sig vara på en teater, man tror, att träden äro målade och rosorna hopklistrade av papper. Och något sådant var det också, som översten kände, bäst han stod där. ”Det kan inte vara möjligt”, tänkte han, ”att allt detta är riktigt. Det är väl en dum dröm.”

Men så föllo sakta ett par rosenblad till marken från den stora törnrosbusken, som stod alldeles utanför fönstret, och då kände han åter, att allt var äkta. Allt var äkta och riktigt, dag som natt var det samma frid och belåtenhet över alltsammans.

Då han åter gick och lade sig, lät han fönsterluckorna stå öppna. Han låg i sin högbäddade säng och såg gång på gång ut på rosenbusken. Det var inte ord för vad den

behagade honom. Han tyckte nog, att det var märkvärdigt, att en sådan en som Vestblad skulle ha ett sådant paradisbarn utanför sitt fönster.

Ju mer översten tänkte på Vestblad, desto mer förvånade det honom, att den fålen hade hamnat i ett sådant stall.

Det hade inte varit mycket med honom på den tiden, då han hade blivit bortkörd från Ekeby. Det hade inte varit lätt att förutse, att han skulle bli en stadgad och förmögen man.

Översten låg och småskrattade och undrade om Vestblad numera kom ihåg hur han brukade roa sig förr i världen, då han bodde på Ekeby. Så snart det kom en riktigt mörk och ruskig natt, hade han brukat smörja in sig med fosfor, sätta sig upp på en svart häst och rida bort över bruksbackarna, där smeder och mjölnare hade sina bostäder. Och om då någon gammal kvinna händelsevis hade tittat ut och sett en ryttare spränga förbi, lysande av blåvitt ljus, så hade hon skyndat sig att stänga både lucka och spjäll och sagt, att i natt var det bäst att väl läsa sina böner, för nu var den onde själva ute på själajakt.

Å ja, å ja, att skrämman enfaldigt folk på det där sättet, det var det många, som roade sig med förr i tiden. Men Vestblad drev skämtet längre än någon annan, som översten hade hört talas om.

Det hade dött en gammal rotegumma i Viksta, som var ett torp under Ekeby. Och Vestblad råkade att få veta det, och likaså fick

han veta, att liket var utflyttat och inburet i en lada. Då det blev natt, tog Vestblad på sig eldkläderna, besteg den svarta hästen och red bort i sporrsträck. Och folk på torpet, som hade varit uppe och ute, hade sett en eldryttare rida upp till ladan, där liket låg, kretsa omkring den tre gånger och så försvinna in genom porten. Man hade också sett ryttaren komma ut, återigen kretsa tre gånger om huset och så försvinna.

Men på morgonen, när man kom till ladan för att se till liket, hade det varit borta. Och då trodde man, att den lede fienden hade bemäktigat sig den döda och fört bort henne, och härmed hade man låtit sig nöja.

Men ett par veckor senare fann man liket uppkastat på höskullen inne i ladan, och så blev det stort bråk om saken. Då spanade man ut vem eldryttaren var, och bönderna lade sig på lur för Vestblad för att få ge honom en minnesbeta, och majorskan ville inte se honom mer vid sitt bord och i sitt hus, utan fyllde hans matsäcksskrin och bad honom draga annorstädes hän.

Och Vestblad for ut i världen, han, och gjorde sin lycka.

Med ens erfor nu översten något helt besynnerligt. Det var nästan något i den vägen, som om han skulle börja bli rädd. Hade just aldrig förr riktigt tänkt på hur otäck den där historien var. Hade nog skrattat åt den till och med. Det var ju inte vanligt, att man tog sig så mycket av vad som hände en gammal rotekäring.

Men Gud sig förbarme, så rasande man skulle ha blivit, om någon hade gjort så mot ens egen mor.

Det kom som en kvävande känsla över översten. Han andades med svårighet. Det stod skrämmande styggt för honom, det där, som Vestblad hade gjort. Det blev till en riktig mara för honom. Han var rädd för att han skulle få se den döda gumman komma fram bakom sängen. Han tyckte, att hon måste finnas här i närheten.

Och från rummets fyra hörn ljöd det till översten med en förfärande visshet: ”Detta förlåter inte Gud. Detta har aldrig Gud glömt.”

Översten slöt ögonen, men då såg han med ens framför sig Guds stora vävstol, där väven var vävd av människoöden. Och han tyckte sig se den ruta, som var fanjunkar Vestblads, och såg den omgiven av mörker på tre sidor. Och han insåg, han, som förstod sig på vävning och mönster, att den fjärde sidan också måste beläggas med mörker. Det gick inte an annorlunda, eljest bleve väven förfelad.

Kallsvetten bröt fram i pannan på honom. Han tyckte, att han skådade ned på det obevekligaste och hårdaste i hela världen. Han såg hur det öde, som en människa hade skapat sig i sitt flydda liv, förföljde henne. Och det var detta, som en och annan tänkte att man skulle kunna komma ifrån!

Komma ifrån, komma ifrån! Allt var upptecknat och uppritat, och den ena färgen och

figuren framtvingade den andra, och allt blev så, som det måste bli.

Överste Beerencrutz satte sig med ens rätt upp i sängen, han ville se ut på blommor och rosor och tänka på att kanske ändå Vår Herre kunde glömma.

Då, i samma stund som Beerencrutz satte sig upp, öppnades sängkammardörren, och en främmande karl stack in huvudet och nickade till översten.

Det var så ljust, att översten såg mannen alldeles tydligt. Det var sannerligen det fulaste ansikte han någonsin hade sett. Han hade grå grisögon och intryckt näsa och ett tunt och borstigt skägg. Inte kunde han säga, att mannen var lik ett djur, för djur äro oftast vackra. Men han hade ändå något djuriskt över sig. Hans underkäk var framskjuten, hakan var tjock, och hans panna försvann alldeles under det lurviga håret.

Han nickade åt översten tre gånger, och mellan var nickning flinade han till med ett brett grin. Så sträckte han fram en hand, som var röd av blod, och visade den liksom triumferande.

Ända hittills hade översten suttit stilla i ett slags förlamning, men nu rusade han upp och var framme vid dörren i två steg. Men när han kom dit, så var karlen borta och dörren stängd.

Översten ämnade just ropa och bulta, då det föll honom in, att dörren måste vara reglad från hans sida, såsom han själv hade gjort det på

kvällen. Och när han undersökte den, var det så, och den hade ingalunda varit öppnad.

Och det kom som ett slags blygsel över översten, att han på sina gamla dar hade börjat se spöken. Han gick och lade sig utan vidare.

Då natten äntligen var över och frukosten äten, var översten än mer skamsen över sig själv. Han hade skrämt upp sig så, att han både hade darrat och kallsvettats. Han nämnde inte ett ord om hela historien.

Men fram på dagen var Vestblad och han ute på en vandring kring ägorna. Och då de nu råkade gå förbi en arbetare, som stod och skar upp torv ur ett dike, kände Beerencrutz igen honom. Det var mannen, som han hade sett på natten. Han kände igen honom drag för drag.

– Kära bror, den mannen skulle jag inte behålla i min tjänst en dag längre, sade Beerencrutz, då de hade gått ett stycke.

Och nu berättade han Vestblad vad han hade sett under natten.

– Jag berättar detta endast och allenast, för att bror ska låta varna sig och driva bort denna människan ur sin tjänst, sade han.

Men Vestblad ville inte, han ville inte driva bort just den arbetaren. Och då Beerencrutz blev allt enträgnare, erkände han till sist, att han inte ville göra den mannen något, därför att han var son till en rotekäring, som hade dött på Viksta nära Ekeby.

– Bror minns nog historien, tillade han.

– Är det så, då skulle jag hellre fara till världens ända än leva en dag i närheten av den mannen, sade Beerencrutz.

Och en timme därefter reste översten. Han hade råkat i sådant vredesmod över att inte hans varning blev åttlydd, att han inte ville stanna längre.

– Här sker en olycka, innan jag kommer hit igen, sade översten till Vestblad, då han tog farväl.

— — —

Nästa år vid samma tid gjorde sig översten redo att fara till Halstanäs. Men innan han kom fram, fick han höra hemska nyheter därifrån. Just precis ett år efter den natten, då han hade legat där, hade fanjunkar Vestblad och hans hustru blivit mördade inne i sin sängkammare av en bland sina torpare, en man med tjock tjurhals och intryckt näsa och grisögon.

